

18. A reformáció irányzatai és a katolikus egyház megújodása (Európa, Magyarország)

A reformáció elindulásának okai

- **római katolikus egyház válsága** / elvilágiasodása (főpapok fényűző életvitele, erkölcstelen életmódja)
- X. Leó pápa **bűcsúcédulák** (céljuk: a bűnbocsánatot már elnyert, de megbocsátott bűneik után járó büntetést letöltő, azaz a tisztítótűzben szenvedő lelkek büntetésének enyhítése) árusításával kívánta előteremteni a római Szent Péter-bazilika újjáépítéséhez szükséges pénzt – az összeget részben elsikkasztották

Luther Márton és tanai

- └ a reformáció 1517-ben a Német-római Császárság területéről / Wittenbergből indult el
- wittenbergi egyetem bibliaprofesszora, Ágoston-rendi szerzetes (kiugrik, megnőszül)
- a hagyomány szerint 1517. október 31-én a wittenbergi vártemplom kapujára tűzte ki 95 pontját
- tanítása → később ebből alakul ki az **evangélikus egyház**
 - **elítéli a bűcsúcédulákat**, a bűnt csak Isten bocsájthatja meg (a papok vagy a pápa nem), a bűnbocsánat egyetlen feltétele a bűnbánat → **megkérdőjelezi a pápa hatalmát**
 - nincsenek felszentelt papok, csak lelkészek (házasodhatnak)
 - csak a Biblia fontos, az egyházi hagyományok nem
 - **csak a hit üdvözít, a cselekedetek másodlagosak** → a jótettek csak a „hit gyümölcsei”, **egyház szerepének csökkenése**
 - az egyházi vagyon túl nagy, felesleges célokra költik (szociális célokra kellene fordítani) → összeütközésbe kerül a pápával
 - **támogatja a szekularizációt** (az egyházi vagyon állami kézbe adását) → **fejedelmi támogatókra talál**
 - **szentek nem tisztelendőek**
 - mise helyett istentisztelet, aminek nincs áldozati és engesztelő jellege
 - **egyszerűbb templombelső**: csak egy oltárt őriznek meg, a szószék szerepe felértékelődik
 - ← **az anyanyelvű igehirdetés áll a középpontban**
 - ← **Luther lefordította német nyelvre a teljes Bibliát**
 - szerzetesrendek felszámolása
- Luther tanai az anyanyelvű igehirdetésnek, anyanyelvi írásbeliségnek köszönhetően gyorsan terjednek
 - ← könyvnyomtatás (Gutenberg)
- az evangélikusok kora újkori elterjedése: északnémet területek, Skandinávia (nemzeti egyházak uralkodói felügyelet alatt)

Kálvin János és tanai

- └ fr. világi (nem volt pap) reformátor, aki az 1540-es évektől a svájci Genfben szigorú egyházi szabályokat léptetett életbe
- tanítása → később ebből alakul ki az **református egyház**
 - **predestináció** = eleve elrendelés:
 - Isten előre tudása miatt már a világ kezdete előtt eldöntötte, kit szán üdvösségre és kit kárhozatra
 - szigorú **puritán** (egyszerű, erényes) életvitelt hirdetett
 - ezt tükrözik a református templomok is, melyek még egyszerűbbek, mint az evangélikus templomok
 - úrvacsoratan: az istentiszteleten a kenyér és a bor csak jelkép (nem Krisztus valóságos jelenléte)
 - bár a hatalom Istentől ered, az embereknek kötelességük fellépni a **zsarnokok ellen**
 - **új egyházszervezet**: önálló gyülekezetek, akik **meghívják a lelkészt és megválasztják a presbitereket** (a gyülekezetet irányító világiak) – ez a felfogás rokonszenves lesz a Habsburg királlyal szembehelyezkedő kora újkori magyar rendeknek
- a református felekezet kora újkori elterjedése: Svájc, Skócia, Franciaország. (a 17. századi rekatolizációig), É-Németalföld, Magyaror. nem Habsburg uralom alatti területei (Erdély, Hódoltság)

További protestáns felekezetek

- └ a szó jelentése: a 16. sz.-ban, a reformáció során a nyugati kereszténységben létrejött új felekezetek összefoglaló neve
- └ a szó eredete: 1529: a speyeri német birodalmi gyűlésen Luther hívei protestálnak (tiltakoznak) üldöztetésük miatt
- **unitáriusok**: Szentháromság-tagadók – az unitárius felekezet az erdélyi magyarság körében vált jelentős tényezővé
- **anglikánok**: „felemás reformáció”: kat. külsőségek és egyházszervezet + ref. tanítás
 - cezaropapizmus: az egyház feje az angol király

Ellenreformáció = katolikus megújulás – katolikusok célja: hitelesnek lenni

- fő eseménye a **tridenti zsinat** (1545–1563) – teológiai válaszok a protestánsok által kritizált tanítás védelmében
 - a bűcsúval kapcsolatos visszaélések megszüntetése (ebben igazat adtak Luthernek), de a bűcsú intézményét nem törölték el
 - a Biblián kívüli szenthagyomány fenntartása, 7 szentség + többi, a protestánsok által vitatott elvi kérdés megerősítése
 - pl. a purgatórium = tisztítótűz létét Luther és Kálvin tagadta, míg a katolikus egyház elfogadta
 - Luther és Kálvin tagadta a szentségek kegyelemkövetítő erejét, míg a katolikus egyház ezt továbbra is fenntartotta

- továbbra is **megtartották a latint egyházi / szakrális nyelvként** (emellett a prédikáció természetesen nemzeti nyelven)
 - a latin – a nemzeti nyelvvel szemben – kifejezte, hogy a katolikus egyház továbbra is nemzetek fölötti maradt
- papképzés, szemináriumok
- egyházfegyelem megerősítése (a püspököknek saját egyházmegyéjükben kell tartózkodniuk, tilos a tisztségek halmozását)
- az egyház szervezete hierarchikus maradt
- új szerzetesrendek jönnek létre, pl. Loyolai (Szent) Ignác 1540-ben alapította meg az ellenreformációs **jezsuita rendet**
 - Pázmány Péter esztergomi érsek is jezsuita volt – a magyaro.-i ellenref. legfontosabb szereplője (híres szónok, barokk próza)
- összeállították a tiltott könyvek jegyzékét = index
- **barokk művészet** – a katolikus templom belseje díszes marad
 - ellenref. stílusirányzata (a templomépítészet minden felekezet esetében vallási elképzeléseket fejez ki!)
 - cél: lenyűgözni, elkápráztatni a szemlélőt, Isten dicsőségét hirdetni
 - gazdag díszítettség, aranyozás, szenvedélyesség, mozgalmasság, ünnepélyesség, illúziókeltés
- katolikus felekezet kora újkori elterjedése: Spanyolország, Itália, Ausztria, Lengyelország, Bajorország, Franciaország

A reformáció főbb közvetlen következményei

- **művelődés terjedése** (pap- és lelkészképzés, bibliafordítások, iskolák, főiskolák alapítása)
 - a nemzeti nyelv terjedésével együtt minden felekezetenél megszülettek a bibliafordítások
- 16–17. sz.: **vallásháborúk Európában**
 - német vallásháború (Habsburg császárok + kat. államok ↔ evangélikus rendek) → **1555, augsburgi vallásbéke** („*akié a régió, azé a vallás*”): a Német-Római Birodalomban az egyes államok uralkodói szabhatják meg, hogy az adott állam evangélikus vagy katolikus-e
- a protestáns önkormányzati hagyományok később sok helyütt az alkotmányos politikai rendszerek alapjává váltak, míg a katolikus hierarchia hatékonyan illeszkedett az abszolutista államberendezkedéshez
- egyházak szerepe sok helyütt ma is fontos az emberek identitásában (pl. Erdély: református → magyar, evangélikus → szász)

Magyarországi reformáció

- magyar nyelvű bibliafordítások:
 - Károli Gáspár:** református fordítás (1590) = **Vizsolyi Biblia**
 - Káldi György: katolikus fordítás (1626)
- a Hódoltságban a református felekezet vált uralkodóvá
 - a hódoltságban akadozott a katolikus papok utánpótlása (csak a ferencesek tartottak ki a töröktől megszállt területen)
 - Méliusz Juhász Péter 16. századi debreceni református püspök a magyaro.-i reformáció egyik vezéregyénisége volt
- a reformáció királyi Magyarországon való elterjedése
 - a katolicizmus itt erősebb maradt (a rekatolizáció a 16–18. századi Habsburgok politikájának egyik központi eleme)
 - ↳ fő alakja a 17. századi esztergomi érsek, **Pázmány Péter**
 - a reformáció terjedése összefonódik a rendi küzdelmekkel
 - ← a református egyház önkormányzati szerkezete, a Habsburgok katolikus elkötelezettsége
 - a protestánsok (evangélikusok, reformátusok) jogainak korlátozása a 17. században fegyveres konfliktusok (pl. az 1604–1606. évi Bocskai-felkelés) fontos okává válik
- Erdélyi Fejedelemség
 - **vallási türelem** érvényesült, a tordai országgyűlés határozatai (ezeket tévesen az 1568. évhez kötik, ám a vallási türelem és egyáltalán a négy érintett felekezet gyakorlatilag csak az 1590-es évekre alakult ki) nyomán **négy felekezet minősült „bevett”-nek**: evangélikus, református, unitárius, katolikus
 - az **etnikai és a vallási térkép nagyrészt megfeleltethető egymásnak**:
 - (német nyelvű) szászok: evangélikusok
 - a magyarok körében a református hit vált a legjellemzőbbé (de sokan katolikusok maradtak)
 - a székelyek katolikus / református / unitárius hiten voltak
 - a románok pedig ortodoxok (az ő vallásuk nem volt bevett)
 - a reformáció az iskolák számának növekedését eredményezte;
 - híres ref. iskolák: pl. Kolozsvár, Nagyenyed (Erdélyen kívül pl. Sárospatak, Pápa)
 - a fejedelmek többsége református
 - Bethlen Gábor (1613–1629) támogatta az arra méltó diákok – pl. Apáczai Csere János, a *Magyar enciklopédia* szerzője – külföldi tanulmányait protestáns német vagy németalföldi egyetemeken